

Motivi kaznivega dejanja

Kriminološke in kazensko-pravne plati

Dr. Ante Carić, docent pravne fakultete v Splitu

Motiv kot psihološko-etična kategorija

Vprašanje motivov in motivacij sodi v psihologijo in je eno izmed njenih ključnih vprašanj. Na vlogo motiva (nagiba) v človekovem življenju opozarja že navadna pomenska razčlemba besed, ki se v našem jeziku uporabljata kot sinonima.¹ Motivi kot organske in duševne sile spodbujajo človeka k določeni dejavnosti, jo usmerjajo in vodijo. Motiv je torej tisti spiritus agens — duševna gibalna sila, ki človeka pelje k določenemu cilju.

Motiv kot psihološka kategorija je tesno povezan z duševno lastnostjo, imenovano značaj. Značaj je skupek umskih in nravnih lastnosti osebnosti ter je prav tako kot motiv pomemben za človekovo vedenje, kajti od posameznikovih značajskih lastnosti je deloma odvisna tudi njegova dejavnost. S pomočjo značaja se oblikujejo in izbirajo motivi (se spreminjajo ali zavračajo); od človekovega značaja je (poleg drugih dejavnikov) odvisno, ali se bo iz množice motivov posamezen izmed njih uveljavil v določeni dejavnosti. Glede na to lahko motive vrednotimo iz psihološko-nravnstvenega in družbeno-nravnstvenega zornega kota.

V psihologiji obstajajo različna pojmovanja glede narave in vsebine motivov, njihovih vrst in vloge v človekovem življenju.² Glede na to, da so posamezni psihologi pri pojasnjevanju motivacijskega procesa izhajali iz različnih izhodišč, so nastale tudi različne teorije za razlago človeških ravnanj. Materialistično pojmovanje sveta daje (prednost) prvenstvo snovi pred idejo in zato pri razlagi motivacijskega procesa izhaja iz žive snovi kot temelja vsega življenja v naravi in družbi. Vsako živo bitje pa tudi človek je v nenehnem spreminjanju in gibanju, s katerim se nenehno podira biološko ravnotežje. To podiranje pa je le relativno in se kaže kot posledica dialektičnega načela gibanja v boju nasprotij; povzroča nastajanje potreb, katerih zaščitanje človeka spodbuja k dejavnosti. To je materialistična teorija motivacije ali teorija potrebe — za temeljne motive jemlje obstoj potreb pri človeku.³ Raznovrstne potrebe, ki se nenehno

¹ Beseda motiv (v srednjeveški latinščini »motivum«) izvira iz latinske besede »moveo — movere«, kar pomeni premikati (v akcijo). Tudi pobuda pomeni spodbujanje k delovanju.

² Glej N. Rot, Psihologija ličnosti, Beograd, 1963, str. 78—91.

³ Prikaz teorije potreb je povzet po M. Zvonareviću, Psihologija, Zagreb, 1958, str. 56—60.

pojavljajo v človeškem življenju, lahko razdelimo na dve temeljni skupini: biološke in družbene. Za najtemeljnejše biološke potrebe lahko štejemo potrebe po hrani, vodi, počitku, spolnem življenju itd., medtem ko med temeljne družbene štejemo: potrebe po uveljavljanju, po družbi, spremembah, zabavi, čustvovanju itd. Vse te potrebe odsevajo v človekovi zavesti kot organski ali miselni občutki, ki v človekovi duševnosti povzročajo napetosti. Na podlagi čustvene napetosti se v naši zavesti oblikujejo želje. Čustva in želje so duševni odsev potreb in jih skupaj imenujemo želje. Pod vplivom potreb se spodbudijo želje, ki so neposredno gibalno človeške dejavnosti, usmerjene k uresničitvi določenega namena, k zadostitvi nastalih potreb. Ta proces človeške dejavnosti, ki je usmerjen k zaščitanju potrebam, lahko grafično prikažemo takole:

POTREBE (biološke, družbene)	ZELJE (čustva)	DEJAVNOST	CILJ
------------------------------------	-------------------	-----------	------

Glede na to, da so želje dejanski motivi, ki človeka spodbujajo k dejavnosti, se celoten proces imenuje motivacijski mehanizem. Iz tega lahko sklepamo, da je motiv kot duševni mehanizem, sestavljen iz več stopenj, ki pa jih zaradi njihove medsebojne povezanosti v življenju zelo težko ločujemo.

Delitev potreb na biološke in družbene ustreza delitvi motivov na biološke in družbene. Medtem ko je število bioloških (fizioloških) motivov omejeno, je število družbenih (osebnih) zelo veliko. Toda med psihologi obstajajo pomembna nesoglasja glede vsebine teh dveh skupin. Tako nekateri med njimi uvrščajo med družbene motive tudi tako imenovana osebna stališča in zanimanja.

Posebno je treba poudariti gibljivost in spremljivost motivov. Motivi so podvrženi številnim vplivom; nekateri se lahko krepijo, drugi pa spet slabijo moč motivov. Zato motivi niso vsi enako močni. Pri človekovem delovanju najpogosteje ne obstaja le en motiv, temveč po več hkrati, včasih kar cela skupina oziroma veriga. Človekovo ravnanje je pravzaprav izid boja med različnimi motivi, med katerimi izstopa eden ali več glavnih, temeljnih motivov. Poleg tega se pod vplivom različnih dražljajev oglašajo, po zadostitvi potrebe pa navadno izginejo. Tako pojmovani motivacijski mehanizem ustreza razgibanosti duševnosti osebnosti, ki je večinsko sprejeta v sodobni psihologiji.

Poleg zavestnih motivov (želja) obstajajo še podzavestni; potisnjeni so globoko v osebnost in človek zanje niti ne ve. Tudi takšni motivi vplivajo na posameznikovo vedenje, vendar jih je veliko težje odkriti in pojasniti. Prav pri nerazumljivih, ali kakor se to včasih napačno reče, »nemotiviranih« človeških ravnanjih prevladujejo takšni podzavestni in globoko v duševnost potisnjeni motivi, ki jih je treba odkriti, da bi lahko pojasnili vedenje posameznikov v določenem trenutku. Psihoanalitikom (S. Freud) gre zasluga, da so opozorili na pomen podzavesti v človekovem življenju in odkrili obstoj ter vlogo podzavestnih motivov v človeški dejavnosti.

Kriminološko vrednotenje motivov

Če izhajamo iz omenjene vloge motivov v človekovem življenju, je očitno, da sodobna spoznanja psihologije o motivih in motivacijskem mehanizmu lahko pomagajo pri spoznavanju kriminalnega pojava, še posebej pa osebnosti storilcev kaznivih dejanj.

V kriminalistiki je motiv že zdavnaj dobil ustrezno mesto pri odkrivanju kaznivega dejanja, in sicer v obliki enega izmed »devetih zlatih vprašanj kriminalistike«.⁴

Odgovor na vprašanje »Zakaj je storjeno kaznivo dejanje?« odkriva motive storjenega kaznivega dejanja.

Motiv je mogoče merilo za kriminološko razvrščanje prestopnikov. Od nastanka »nove šole« kazenskega prava je bilo več poskusov klasifikacije storilcev kaznivih dejanj z upoštevanjem motivov njihove dejavnosti (Ferri, Liszt, Živanović in drugi).⁵ Če se ne spuščamo v upravičenost in uspešnost takšnih klasifikacij, temveč upoštevamo, da je motiv vzet kot merilo za razvrščanje prestopnikov, vidimo, da motiv dejanja kot psihološka kategorija živi v mislih vrste kriminologov in da mu posvečajo veliko pozornost. V kriminologiji se kaže kot npravstvena kategorija z ustreznim mestom v verigi vzrokov za nastanek kaznivega dejanja. To je nedvomno posledica pojmovanja o dinamičnem delovanju kriminogenih dejavnikov oziroma o dinamični kon-

ceptiji prestopniškega vedenja; po le-tej je kaznivo dejanje izid »kriminalizacije prestopniških osebnosti« pod vplivom delovanja raznih kriminogenih dejavnikov v razvojnem oblikovanju osebnosti storilcev. Toda tudi med kriminologi ni enotnih stališč o vlogi in položaju motiva pri nastajanju kaznivega dejanja. Motiv pogosto istijo z vzrokom — kot psihični vzrok kaznivega dejanja (Subotić) ali pa mu pripisujejo vlogo spodbujevalca prestopniškega vedenja in podobno.

Ne spuščajoč se globlje v npravstveni pomen motiva (kar presega okvir tega prispevka) želimo poudariti le to, da upoštevanje motiva ob nastanku kaznivega dejanja zahteva dialektično lotevanje pri razčlembi prestopniškega dejanja. Kaznivo dejanje namreč ni »trenutni izsek« iz življenja posameznega storilca, temveč dinamičen pojav, ki ima svoj začetek, naraste v teku delovanja, konča pa se s posledico kot povzročeno spremembo oziroma stanje v zunanjem svetu. Pri tem se storilčevo delovanje kaže kot izid cele verige motivov, ki se navezujejo drug na drugega. Takšno postopno navezovanje motivov, kjer en motiv v časovni vrsti »rojeva« drugega, odkriva časovno razsežnost kriminalnega dejanja za ves čas delovanja motivacijskega mehanizma in tako razširja časovni obseg nastajanja kaznivega dejanja. Opisano stališče je v skladu z materialistično koncepcijo motivacije oziroma s teorijo potreb; po njej motivi spodbudijo človeško delovanje zaradi zadoščanja nastalih potreb.

Obstajajo še nekateri drugi zorni koti vrednosti motiva v kriminološkem smislu, ki zaslužijo pozornost kriminologov. Predvsem gre za vlogo motiva pri spoznavanju storilčeve osebnosti in pri oceni stopnje njegove družbene nevarnosti.

Če motiv pojmuje kot zvezo med dejanjem in storilčevo osebnostjo tedaj upodablja storilčevo osebnost in jo kaže v njeni pravi luči. Zvonarević poudarja, da so pobude »najpomembnejši posamezni psihološki kazalci za razumevanje storilčeve osebnosti v celoti« in da zato doumeti motive dejanja pomeni »doumeti tisto najglobljo psihološko dinamiko in osebnostno sestavo njegovega storilca«.⁶ Z odkrivanjem mo-

⁴ Glej V. Vodinelić, *Kriminalistika*, Beograd, 1972, str. 25.

⁵ O raznovrstnih klasifikacijah storilcev kaznivih dejanj glede na motiv glej nadržbnosti v obsežni monografiji S. Subotića. Motiv in njegov pomen v kazenskem pravu in jugoslovanskem Kazenskem zakoniku, Novi Sad, 1938, str. 122—137.

⁶ M. Zvonarević, *Upoznavanje ličnosti učinioca krivičnog djela kao nužna predpostavka individualizacije pri izricanju krivične sankcije i njezinom izvršenju*, Koreferat — forezično-psihologijski aspekt, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1964, br. 4, str. 493.

tiva dejanja dejansko »odkrivamo« prestopnikovo osebnost iz različnih zornih kotov, posebno iz psihološkega, npravstvenega in psihiatričnega. Z motivi je tesno povezan človekov značaj, saj se motivi izbirajo v skladu z njim. Iz množice motivov, ki se oglašajo v človeški zavesti, le posamezni med njimi dobijo »dovoljnije« značaja, da se spodbujeni z voljo uveljavijo pri določenem dejanju.⁷ Torej je od posameznikovega značaja odvisno, katere motive bo kaka osebnost uresničila, tako da motivi opozarjajo na storilčev moralni lik in njegove značajske lastnosti.

Psihiatri opozarjajo, da nezadostno motivirano kaznivo dejanje lahko kaže na duševno motenost storilca.⁸ Pri duševno motenih prestopnikih pogosto srečujemo pomanjkanje razumljivega in ustreznega motiva ali pa je delovanje motivacijskega mehanizma moteno pod vplivom duševne bolezni. Pri mladoletnikih je znan pojav »nezrelega« ali nenavadnega motiva, ki je poleg tega še v očitnem nesorazmerju s posledico povzročene kaznivega dejanja. To je posledica pomanjkljive duševne zrelosti in neizkušenosti mladih ljudi, tako da se zaradi premalo trdnega značaja težko upirajo zunanjim vplivom in dražljajem. Zato je motiv pri mladoletnikih znamenje, na podlagi katerega lahko presojamo stopnjo njihove duševne razvitosti in zrelosti.⁹

Glede na to, da je motiv subjektivna prвина, ki kaže na določene npravne lastnosti storilca, je kot tak pomemben tudi za oceno stopnje družbene nevarnosti storilca kaznivega dejanja. Navzočnost tega ali onega motiva pri storilcu kaže na večjo ali manjšo stopnjo družbene nevarnosti njegove osebnosti. To je prвина, ki jo mora sodišče (poleg vrste drugih objektivnih in subjektivnih okoliščin) upoštevati ob izbiri in odmeri kazenske sankcije. Motiv se pri nekaterih kaznivih dejanjih upošteva tudi kot konstitutivno znamenje, ki ga je upošteval že zakonodajalec pri določanju zagrožene kazni za takšna kazniva dejanja. Na ta način pride motiv do veljave tako pri sodni kot pri zakonodajni odmeri kazni.

⁷ Prof. Frank pravilno pravi, da je »dejanje produkt motiva in značaja«. Glej S. Frank, Teorija kaznenog prava, Zagreb, 1955, str. 99.

⁸ R. Turčin, Upoznavanje ličnosti učinioca krivičnih djela, Koreferat — psihijatrijski aspekt, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1964, br. 4, str. 487.

⁹ V zvezi s tem je treba pripomniti, da mladoletniki skoraj ne delajo kaznivih dejanj iz političnih pobud.

Motiv povezuje ne le storilca in kaznivo dejanje, temveč tudi storilca in njegovo žrtve. Znano je, da pri številnih kaznivih dejanjih med storilcem in žrtvijo obstaja določeno razmerje, ki ima lahko pomembno vlogo pri nastanku kaznivega dejanja. Iz takšnega medsebojnega razmerja se pri storilcu lahko porodi tudi motiv za storitev dejanja. Posebno pri kaznivem dejanju uboja žrtve vpliva s svojim vedenjem in z nekaterimi svojimi lastnostmi na nastanek motiva pri storilcu — kaže se kot »izvir« motiva. Zato ugotavljanje pobud za storitev kaznivega dejanja zahteva »pogosto ne le razčlenbo storilčeve osebnosti, temveč tudi razčlenbo osebnosti njegove žrtve«. ¹⁰ Očitno je, da ima motiv tudi določen viktimološki pomen (ki še vedno ni zadosti proučen), kajti odkrivanje motiva pripomore k razjasnitvi razmerja storilec — žrtve. Nastanek viktimologije kot nove veje kriminologije, ki proučuje »tretjo razsežnost« kriminalnega fenomena — žrtve, pomeni novo spodbudo za boljše spoznavanje in upoštevanje motiva pri nastajanju kaznivega dejanja.

Motiv v kazenskem pravu in v kazenski zakonodaji

Medtem ko je klasično pravo izmed subjektivnih prvin poznalo le prištevnost in krivdo kot podlago za uporabo edine vrste kazenskega ukrepa — kazni, je za sodobno kazensko pravo pomembna celotna storilčeva osebnost z vsemi svojimi lastnostmi, nagnjenji in drugimi posebnostmi. Zato v novejših kazenskih zakonodajah čedalje bolj upoštevajo posamezne subjektivne prvine, na primer nagnjenja, namene, navade, motive itd.; te prvine tako dobivajo ustrezen pomen za pravni položaj storilca kaznivega dejanja. Motiv je torej eden izmed prvin, s pomočjo katerega sodobno kazensko pravo razširja svoje zanimanje za storilčevo osebnost zunaj tradicionalnih inštitutov prištevnosti in krivde.

Kot psihološka kategorija je motiv v dobršni meri navzoč v kazenskem pravu, še celo bolj, kot bi to lahko sklepali na podlagi pogostnosti izrecnega omenjanja v kazenski zakonodaji. Skorajda ni splošnega inštituta v zvezi s pojmom kaznivega dejanja, v katerem ni tako ali drugače navzoč tudi motiv. Glede na to, da motiv obstaja pri vsakem človekovem delovanju, kaznivo dejanje pa je zavestno dejanje volje,

¹⁰ M. Zvonarević, ibid, str. 493.

sledi, da motiv nastopa pri vsakem kaznivem dejanju. Kljub temu pa je treba poudariti, da je njegova navzočnost za obstoj samega kaznivega dejanja nebitvena, t. j. kaznivo dejanje obstaja neodvisno od tega, kakšni motivi so storilca vodili ob njegovi storitvi. Kaznivo dejanje je protidružbeno dejanje zaradi škodljivih posledic, ki jih povzroča družbi, ne pa zaradi takšnih ali drugačnih storilčevih motivov. Motiv zato nima pomena prvine, ki bi določala kaznivost ali bistveno vplivala na obstoj katere izmed temeljnih prvin splošnega pojma kaznivega dejanja.¹¹ Pač pa bo motiv vplival na večji ali manjši pomen dejanja, torej na njegovo težo, včasih pa bo od tega ali onega motiva pri storilcu odvisna tudi kvalifikacija kaznivega dejanja.

Izmed splošnih institutov, pri katerih se motiv kaže z določeno vlogo, bomo v tem sestavku obravnavali inštitute krivde, silobrana in skrajne sile ter prostovoljni odstop in neznatno družbeno nevarnost.

Po psihološki koncepciji je krivda duševno razmerje storilca do svojega dejanja in se določa s pomočjo sestavin zavesti in volje. Druge duševne sestavine, npr. čustva, nagoni, motivi, značaj in podobno, za obstoj krivde niso pomembne. Motiv torej ni sestavina krivde, temveč rabi za njeno določanje.¹² To velja tudi za naklep kot enega izmed mogočih oblik krivde. Resda vsako storilčevo naklepno delovanje vodi kak motiv, vendar motiv ostane zunaj naklepa, ni njegova sestavina.¹³ Zato lahko govorimo o naklepem kaznivem dejanju, pa čeprav pri storilcu pred tem še nismo ugotovili motiva in se ga niti sam ne zaveda (podzavestni motiv). Le včasih je motiv sestavina naklepa, in sicer v primerih tako imenovanih naklepnih prestopkov, pri katerih se namen kot poseben motiv vnaša v opis kaznivega dejanja in je njegovo subjektivno znamenje. Namen je pravzaprav poseben motiv, ki storilca usmerja k uresničitvi natanko določenega cilja. Zato je naklep z na-

menom kakovostno močnejši naklep, ki vsebuje »animus nocendi« oziroma »animus lucri facien- di«. Takšen je »usmerjeni naklep« k določenemu cilju, zato se naklepni prestopki lahko storijo le z neposrednim naklepom. Motiv obstaja tudi pri kaznivem dejanju iz malomarnosti. Ko namreč storilec deluje iz malomarnosti, deluje prav tako zavedno in z voljo. Ker pa je motiv navzoč pri vsakem zavestnem človekovem dejanju, pomeni, da imamo tudi pri kaznivih dejanjih iz malomarnosti opraviti z motivi, po katerih se storilec ravna pri svojem dejanju.¹⁴ Primer: voznik, ki je zaradi prehitre vožnje, v kateri posebno uživa, povzroči prometno nesrečo, je torej ravnal iz malomarnosti, ker je sledil posebnemu motivu, to je uživanju v hitri vožnji.

Vloga motiva se posebno kaže pri inštitutu silobrana in skrajne sile. Dejanje v silobranu in v skrajni sili ni kaznivo, ker pravna ureditev pod določenimi pogoji dovoljuje, da občani svoje imetje zavarujejo pred napadom in nevarnostjo drugih oseb, v njihovo škodo. Ob takšnih priložnostih storilec ne ravna iz sebičnih motivov ali kake druge nizkotne pobude (koristoljubnosti, sovraštva, maščevanja in podobno), temveč iz čisto pozitivnih pobud (varovanje družbenih dobrin, ki jih pravna ureditev tudi sicer brani). Prav zato, ker negativni motivi ne obstajajo, njegovo delovanje ni družbi nevarno (če se giblje v mejah, ki so določene z zakonom). Nenavzočnost družbene nevarnosti dejanja in storilca v silobranu je zakonodajalca pripeljala na to, da je odpravil protipravnost takšnega dejanja. V omenjenih primerih gre za izjemo od prej postavljenih pravil, da motiv ne vpliva bistveno na obstoj samega kaznivega dejanja, kajti od družbe dovoljeni motiv izniči družbeno nevarnost dejanja, storjenega v silobranu.

Pri prostovoljnem odstopu gre vedno za nekak nov motiv, ki je posledica boja med različnimi pobudami in ki prevzame prostor tistega prvotnega motiva, ki je bil pobudnik za storitev kaznivega dejanja. Motiv, zaradi katerih storilci odstopajo od dejanja, so lahko različni (strah pred kaznijo, usmiljenje, kes, prenehanje koristi, ki si jo je kdo obetal od storitve kaznivega dejanja in podobno), pri čemer vrsta motiva ne vpliva na obstoj prostovoljnega odstopa, temveč ga sodišče upošteva pri morebitnem milejšem ravnanju s storilcem. Pri prostovoljnem odstopu pa je vse-

¹¹ Izjema so primeri silobrana in skrajne sile, o teh bo še govor.

¹² Znana so hotenja posameznih teoretikov, naj bi se krivda storilcev določila s pomočjo motiva. Znameniti zastopniki takšne teorije motivov v Nemčiji so M. E. Mayer in J. Fridrich. O njihovem pojmovanju krivde na podlagi motiva glej S. Subotić, *ibid.* str. 70—72.

¹³ Nasprotno stališče zastopa Subotić verjetno pod vplivom Mayerja in Fridricha); po njem je motiv »sestavni del naklepa« in njegovo »kvalitativno znamenje«, ker določa smer in vsebino naklepa.

¹⁴ Tako tudi Subotić (*ibid.* str. 81) pravilno ugotavlja, da »malomarnost nima motiva, pač pa ima kaznivo dejanje iz malomarnosti motive, ki so pomembni za ugotavljanje dejanja in njegove teže«.

eno treba ugotoviti, kateri motiv je storilca spodbudil k odstopu. Šteje le tisti motiv, ki ga je k odstopu pripeljal po njegovi prosti odločitvi, popolnoma brez zunanjih vplivov. Zato mora sodišče ugotoviti ne le vrsto motiva, ki je pripeljal do prostovoljnega odstopa (pomembno za omilitev kazni storilcu oziroma za oprostitev od kazni), temveč tudi nastanek motiva za odstop (pomembno za sam obstoj prostovoljnega odstopa).

Kot smo že dejali, je motiv kot psihološka kategorija pomemben za oceno stopnje storilčeve družbene nevarnosti, s tem pa tudi samega kaznivega dejanja. Zato se lahko upošteva kot ena izmed pomembnih okoliščin za oceno večje ali manjše teže dejanja v smislu 4. čl. 2. odst. Kazenskega zakonika ter skupaj z drugo prvino (majhna posledica ali brez škodljive posledice) lahko pripelje da uporabe inštituta majhne družbene nevarnosti dejanja. To je objektivno-subjektivna ocena majhne družbene nevarnosti, pri kateri vse subjektivne prvine, ki zadevajo storilčevo osebnost, vplivajo na stopnjo družbene nevarnosti dejanja. Zato menimo, da je pri ocenjevanju dejanja majhne družbene nevarnosti popolnoma prikladna podobnost z 38. čl. Kazenskega zakonika,¹⁵ kjer se med drugimi okoliščinami omenjajo tudi »pobude, zaradi katerih je dejanje storjeno«.

Že ta popolnoma kratka razčlemba nekaterih pomembnejših inštitutov kazenskega prava odkriva vlogo motivov v modernem kazenskem pravu celo pri tistih inštitutih, pri katerih se pobude v Kazenskem zakoniku izrecno niti ne omenjajo.

Nič manjši ni pomen motivov za uresničevanje načela individualizacije kazni proti storilcem kaznivih dejanj, in sicer tako na zakonodajnem kot tudi na sodnem področju. Motivi se v kazenskih zakonodajah čedalje pogosteje kažejo kot eno izmed meril za izbiro in odmero kazenskih sankcij proti storilcem kaznivih dejanj. Naš zakonodajalec je doumel pomembnost motivov za sodno individualizacijo in njihovega upoštevanja ni hotel v celoti prepustiti prosti presoji sodišča, temveč so motivi vneseni v vrsto določb Kazenskega zakonika, da bi se tako omogočila

¹⁵ »Vsi tisti elementi, ki v smislu 38. čl. Kazenskega zakonika vplivajo na ugotavljanje dejanske družbene nevarnosti dejanja in v zvezi s tem na odmero kazni, so pristojni tudi za ugotavljanje majhne družbene nevarnosti«, B. Zlatarić, Krivični zakonik u praktičkoj primjeni, I. sv., Zagreb, 1956, str. 29.

dejanska individualizacija. Tako so motivi dejanja pomembni za izrekanje vseh sankcij, ki jih vsebuje naš Kazenski zakonik, saj sodišču naroča, da jih upošteva pri odmeri kazni (čl. 38, 40 in 40 a, odst. 3 KZ), izreku sodnega opomina (čl. 50 b odst. 3 KZ), izreku varnostnega ukrepa izgonu iz države (čl. 63 odst. 1 KZ) in pri izbiri vzgojnega ukrepa mladoletniku (čl. 70 odst. 1 KZ). Prav je tudi to, da kazenski zakonik povsod v splošnem delu omenja motiv v množini, izhajajoč iz pravilnega stališča, da je vsako kaznivo dejanje posledica delovanja več motivov. Po drugi strani pa manjka opozorilo na motive dejanja pri določitvi o izrekanju pogojne sodbe (čl. 48 KZ), kajti očitno je, da sodišče ne more postaviti pozitivne napovedi o vedenju obsojene osebe, če poprej ne oceni njenega moralno npravstvenega lika in značajskih lastnosti, za to pa je treba poznati motive dejanja. To je potrebno tem bolj, ker se pri neobveznem preklicu pogojne sodbe in pogojnega odpusta (zaradi novega kaznivega dejanja, storjenega v preskusnem roku) sodišča izrecno opozarjajo na motive novega dejanja (čl. 49 odst. 2 in 57 odst. 2 KZ). Dejstvo, da se povsod v splošnem delu kazenskega zakonika, kjer se omenjajo motivi, uporablja preprost in stereotipen izraz »pobude, zaradi katerih je dejanje storjeno«, nas napeljuje na sklep, da je imel zakonodajalec do motiva kot subjektivne prvine precej formalistično in površno razmerje ter da se ni spuščal globlje v to zelo zapleteno psihološko kategorijo.

Motiv ni pomemben le za odmero kazni, temveč vpliva tudi na izbiro vrste kazni. Obstoj določenega motiva pri storilcu je opozorilo za izbiro določene vrste kazni, ker se glede na moralno-nravstveni lik storilca domneva, da bo prav z izbrano kaznijo dosežen namen kaznovanja pri konkretnem storilcu. Tako na primer zadene izrečena denarna kazen premoženje storilca, ki je storil kaznivo dejanje iz koristoljubnosti, tj. zato, da bi povečal svoje premoženje. V tem primeru je namen kazni zatiranje motivov, ki so storilca nagibali k storitvi kaznivega dejanja. Motiv iz koristoljubnosti se tako kaže kot najpomembnejše merilo za izbiro denarne kazni. Na tem spoznanju temelji določba 26. člena 2 odst. KZ; po njej je za kazniva dejanja iz koristoljubnosti predvidena možnost izrekanja denarne kazni tudi v primerih, kadar ni izrecno predvidena za določeno kaznivo dejanje. Vendar menimo, da je zakonodajalec, ko je predvidel izrekanje denarne kazni le kot stranske kazni,

nekako »zavrl« učinek motiva pri izbiri kazni te vrste, kajti sodišče ne more izreči denarne kazni (kot glavne), pa čeprav meni, da bi se z njo najbolj uresničil namen kaznovanja. Ob tem se postavlja še vprašanje, ali je določba 26. člena 2. odstavka KZ v zakonodajno-tehničnem pogledu zadostna in ali se ne bi bilo mogoče te edine izjeme od načela zakonitosti pri izrekanju kazni v našem kazenskem zakoniku izogniti. Morda prav ta ovira povzroča v naši sodni praksi zelo poredko uporabo denarne kazni kot stranske kazni za kazniva dejanja, storjena iz koristoljubnosti.

Tudi v posebnem delu kazenskega zakonika se upošteva obstoj motivov pri storilcu kaznivega dejanja. Čeprav obstajajo motivi pri vsakem kaznivem dejanju, zakonodajalec upošteva le nekatere pomembnejše, ki imajo posebno pomembno vlogo ali se pogosteje kažejo pri posameznih vrstah kaznivih dejanj. Zakonodajalec pri tem izloča glavni motiv (ki praviloma niti ni edini) in ga vnaša v opis kaznivega dejanja kot konstitutiven, kvalificiran ali privilegirani element. Glede na poudarjanje pobud v 38. členu KZ je treba opozoriti na različno vlogo motiva pri pravnem položaju storilca in pri raznih dolžnostih sodišča v zvezi z njegovim ugotavljanjem. Če je motiv povedan v opisu kaznivega dejanja kot posebna subjektivna sestavina, mora sodišče ugotoviti obstoj prav takšnega motiva pri storilcu (v nasprotnem dejanje ni kaznivo dejanje), vendar ga ne upošteva pri odmeri kazni, in sicer zato, ker je ta motiv zakonodajalec že ocenil pri zakonski odmeri kazni in se je motiv tako že pokazal v zagroženosti vrsti in višini kazni za določeno kaznivo dejanje. Drugače pa je s tistimi motivi, ki ne tvorijo znamenj kaznivega dejanja. Zakonodajalec na takšne motive opozarja v 38. členu KZ in sodišču naroča, naj jih upošteva pri odmerjanju kazni. Ta določba v skrajni posledici pomeni, da zakonodajalec prepušča presoji sodišča ne le obstoj pobud pri storilcu, temveč tudi njihovo upoštevanje pri odmeri konkretne kazni. Proučevanje sodne prakse v Sloveniji je pokazalo, da sodišča posvečajo premalo pozornosti odkrivanju motivov, zaradi katerih je dejanje storjeno;¹⁶ to pomeni, da je tudi vpliv te subjektivne sestavine na izbiro in odmero kazni povsem neobčuten.

¹⁶ Glej Bavcon, Vodopivec, Uderman, Individualizacija kazni v praksi naših sodišč, Ljubljana, 1968, str. 69—70.

Med motivi, ki se vnašajo v opise posameznih kaznivih dejanj, je treba posebej omeniti naklep pri tako imenovanih naklepnih prestopkih. V kazenskem zakoniku je okoli 50 naklepnih prestopkov z najrazličnejšimi nameni, ki odkrivajo usmerjenost storilca in njegovo delovanje za dosego posebej postavljenega cilja. Med njimi je vsekakor najpogostejši namen protipravno pridobiti premoženjsko korist zase ali za koga drugega. Tak naklep se kaže pri večini kaznivih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje (XX. poglavje KZ) pa tudi pri nekaterih drugih kaznivih dejanjih (na primer: čl. 213 c, 246 a, 318 a, 321, 322, 347 a KZ). Glede na to, da je takšen namen konstitutivno znamenje kaznivega dejanja in sestavni del naklepa, ni kaznivega dejanja, če pri storilcu ni ugotovljen namen oziroma naklep.

Koristoljubnost kot posebno vrsto motiva je treba ločiti od namena protipravno si pridobiti premoženjsko korist. Če koristoljubnost pojmuje kot »brezobzirno, egoistično prizadevanje pridobiti si premoženjsko korist za vsako ceno«,¹⁷ tedaj se razloček med tema dvema motivoma kar ponuja sam. Tudi pri koristoljubnosti si storilec prizadeva pridobiti določeno premoženjsko korist (prevladujoče mnenje), toda njegovo prizadevanje je brezobzirno, kar kaže na negativen moralni lik storilca. Poleg tega ni nujno, da je korist, ki jo storilec želi doseči iz koristoljubnosti, tudi protipravna, čeprav je najpogosteje prav taka. Koristoljubnost je torej negativni motiv, ki kaznivo dejanje naredi za še bolj hudo, njegovega storilca pa za družbi še bolj nevarnega, medtem ko je namen protipravnega pridobivanja premoženjske koristi kot motiv v moralno-etičnem smislu brezbarven in kaže le na storilčevo usmerjenost k uresničitvi določenega cilja.¹⁸ Zato se koristoljubnost lahko kaže poleg namena pridobivanja protipravne premoženjske koristi, ni pa to nujno. Tako na primer ne more biti vsaka tatvina ali goljufija storjena iz koristoljubnosti in zato zakonik pri premoženjskih prestopkih včasih upošteva tudi obstoj nekaterih drugih motivov: pri majhni tatvini »iz stiske« (čl. 259 odst. 3 KZ) storilec prav tako ravna z na-

¹⁷ B. Zlatarić, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II. sv., Zagreb, 1958, str. 80—81.

¹⁸ Ločevanje koristoljubnosti od namena protipravnega pridobivanja premoženjske koristi je posebno opazno v tistih zakonodajah, ki predvidevajo kvalificirano obliko tatvine, če je storjena iz koristoljubnosti, kot je to primer v 247. čl. odst. 2, toč. c češkoslovaškega kazenskega zakonika.

menom, da bi si protipravno pridobil premoženjsko korist, vendar si prehranjevalne ali druge predmete prilasča zato, da bi zadostil svojim nujnim potrebam. Če sodišče pri kakem kaznivem dejanju ugotovi koristoljubnost, mora to upoštevati kot obtežilno okoliščino pri odmeri kazni, ker le-ta ni vnesena v opis teh kaznivih dejanj. Pri nekaterih drugih kaznivih dejanjih je koristoljubnost kvalifikacijska sestavina (čl. 135 odst. 2. toč. 3, čl. 193 odst. 3, čl. 194 odst. 2, čl. 196 odst. 2, čl. 303 odst. 2 KZ) in tedaj se ne more upoštevati pri sodni odmeri kazni. Toda v obeh primerih je to podlaga za izrek denarne kazni kot stranske (čl. 26 odst. 2 KZ).

Izmed najrazličnejših pobud, ki se oglašajo pri kaznivih dejanjih kot poseben motiv, je treba izločiti politični motiv. Znana je namreč vloga tega motiva kot mogočega merila za določanje političnega prestopka (subjektivne in mešane teorije).¹⁹ Čeprav v sodobnem kazenskem pravu ločevanje kaznivih dejanj na politična in nepolitična čedalje bolj izgublja pomen (v našem kazenskem pravu pride v poštev le pri uporabi inštituta ekstradicije in pravice do azila), se politični motiv vseeno loči od vseh drugih motivov, predvsem zaradi svojega posebnega družbeno-etičnega vrednotenja. Medtem ko ima delitev motivov na družbene in protidružbene ali pozitivne in negativne glede na druge določen smisel in opravičilo, se le-ta ne more upoštevati, kadar gre za politične motive, ker je njihovo ocenjevanje popolnoma relativno. Vse motive v kazenskem pravu bi iz tega zornega kota (t. j. iz zornega kota vrednotenja) lahko razdelili na politične in nepolitične. Pri nepolitičnih motivih sta družbena in moralna ocena enotni in se določen motiv (na primer sovražstvo, maščevanje, koristoljubnost, usmiljenje) jemlje samo kot pozitiven, družben, ali pa negativen, protidružben. Nasprotno pa je ocena političnega motiva odvisna od stališča, s katerega se kaznivo dejanje vrednoti. Tako bo za kak razred ali družbeno skupino isti motiv dovoljen in družbeno pozitiven, za drugega pa nedovoljen in protidružben. Zato politični motivi niso podvrženi moralno-etični, temveč ideološki, politični oceni.²⁰ Kljub

¹⁹ Za razne teorije o določanju političnega kaznivega dejanja, ki upoštevajo tudi motive storilcev, glej B. Ibrahimpašić, *Politički delikt*, Sarajevo, 1963, str. 57—70.

²⁰ Zato ne moremo pritrditi mnenju Subotića (ibid. str. 148), po katerem »politični motivi niso nečastni«. To mnenje je imelo oporo v kazenskem zakoniku stare Jugoslavije, ki je v sistemu stranskih kazni,

temu pa je mogoče, da v nekaterih primerih dobijo tudi druge primesi in se ob njih pokaže še kak drug, nepolitičen motiv. Tako je navadno pri nepravih političnih prestopkih, ker so ti — kot navadni prestopki — lahko storjeni tudi iz kake druge pobude. Takšno dejanje je tedaj podvrženo tudi moralno-etičnemu vrednotenju, tako da tudi politični motiv dobi negativno oceno.

V kazenskem zakoniku se politični motiv kaže v obliki posebnih namenov, ki se vnašajo v opis nekaterih kaznivih dejanj iz X. poglavja. Tako se pri nekaterih kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo zahteva »namen spodkopavanja oblasti delovnega ljudstva ali socialistične graditve« (čl. 103 KZ) ali »namen vreči državno ali družbeno ureditev ali kakšna druga sovražna dejavnost« (čl. 109 in 110 odst. 1 KZ) oziroma »namen spodkopavanja oblasti delovnega ljudstva« (čl. 114 in 115 KZ), medtem ko se v 116. čl. KZ zahteva namen preprečevati članu predstavniškega telesa, vojaški ali uradni osebi opravljati njihove uradne ali politične dolžnosti. Glede na to, da je v naštetih primerih poseben sovražni namen subjektivno znamenje kaznivega dejanja, gre za naklepne prestopke, pri katerih se zahteva neposreden naklep. Sporno je, ali se sovražni namen zahteva tudi pri kaznivih dejanjih iz 100. in 101. čl. KZ.²¹ Kar zadeva druga kazniva dejanja iz X. poglavja, navzočnost sovražnega namena ni njihovo bistveno znamenje in so lahko storjena tudi zaradi kakega drugega motiva, na primer koristoljubnosti, narodnostnega sovrašstva, maščevanja in podobnega. Pogosto se dogaja, da se tudi ta kazniva dejanja storijo iz sovražnih pobud in tedaj dobijo naravno pravih političnih prestopkov, ker so usmerjeni proti političnim dobrinam. Zato mora sodišče pri vseh kaznivih dejanjih iz X. poglavja KZ posvetiti posebno pozornost motivom, bodisi da se kažejo v obliki posebnega namena kot konstitutivne prvine, bodisi kot okoliščina, ki naj se uveljavi pri odmeri kazni.

V kazenskih zakonodajah se motivom pri ubojih verjetno posveča več pozornosti kot pri

predvideval izrekanje strožje kazni, če je kaznivo dejanje »izviralo iz nečastnih pobud« (§ 74).

²¹ V teoriji in v judikaturi prevladuje mnenje, po katerem se izraz »dejanje meri na to...« nanaša na objektivno prvino kaznivega dejanja, in sicer tako, da obsega vsako delovanje, ki je objektivno usmerjeno k uresničitvi določene posledice, ne pa tudi na subjektivno prvino, tj. na storilčev namen, kar pomeni, da za storitev k. d. iz 100 in 101. čl. KZ zadošča že morebitni naklep. Glej B. Zlatarić, ibid. str. 9—14.

kakem drugem kaznivem dejanju. V številnih zakonikih se motiv jemlje kot merilo za razločevanje navadnega uboja od kvalificiranega (oziroma uboja od umora, kjer je takšna terminološka razlika še v rabi). Tudi naš kazenski zakonik lahko uvrstimo med tiste, ki motivom pri uboju posvečajo veliko pozornost. Vse kvalificirane oblike uboja, pri katerih se motiv kaže kot kvalifikatorna prvina, so razvrščeni v 135. čl. 2. odst. 3. toč. KZ.²² Pri razlagi motiva kot kvalifikatorne okoliščine je treba upoštevati formulacijo četrte skupine pobud v omenjenem členu, iz katerega sledi, da zakonodajalec vse motive šteje med »nizkotne pobude«. To seveda velja za brezobzirno maščevanje, kar pomeni, da mora biti storilčeva brezobzirnost takšne stopnje, da daje maščevanju posebno lastnost nizkotne pobude. Zato je pravilno stališče, da ni vsako maščevanje tako brezobzirno, da bi ga lahko šteli za dejanje, storjeno iz nizkotnih pobud, ki ga uvrščamo med kvalificirane uboje. Kar zadeva »druge nizkotne pobude«, naj bi se sodišča odločala za to kvalifikatorno prvino le tedaj, kadar gre za takšne egoistične motive, ki zaslužijo splošno obsodbo in ostro moralno grajo. Menimo namreč, da je treba pri ocenjevanju, ali gre za nizkotne pobude ali ne, poleg drugega upoštevati družbena etična in moralna vrednotenja v določenem prostoru in času. Zato ni mogoče dajati takšnih pravil, ki bi določala, kdaj je določen motiv šteti za nizkotnega, temveč naj sodišče to presoja v vsakem konkretnem primeru glede na okoliščine.

Ugotavljanje motivov v kazenskem postopku

Pri obravnavanju mesta in vloge motivov v kazenskem pravu se je nujno treba ozirati tudi na vprašanja, ki so v zvezi z njihovim ugotavljanjem v sodnem postopku.

Ni treba posebej poudarjati, da nas motiv v kazenskem pravu ne zanima le zaradi samega kaznivega dejanja, ki sodi že v preteklost, temveč tudi zaradi storilca in njegove prihodnosti. S tega stališča je pomembnost motivov trajna in vsestranska: rabijo ne le v sodnem postopku pri izbiri in odmeri kazenskega ukrepa, temveč tudi v penološke namene, t. j. pri izdelavi in uresničevanju načrta za vsakdanje prevzorno delo z obsojencem. Če k temu dodamo še dokaj

široko vnašanje motivov v kazenske zakonodaje, o čemer smo že spredaj govorili, tedaj je nesporno, da je treba pri vsakem raziskovanju storjenega kaznivega dejanja odkriti tudi motive za storilčevo ravnanje. Pri tem pa nastajajo številne težave, na katere kaže opozoriti.

Zapletenost vprašanj pri ugotavljanju motivov je delno posledica njihovih posebnosti in motivacijskega mehanizma kot psiholoških kategorij, prav tako pa tudi določenih slabosti kazenskega pravosodja, ker pogosto ni povsem doraslo vsem tistim zahtevam, ki jih predenj postavlja sodobna kazenska zakonodaja.

Kot smo že povedali, motivi nastajajo pod vplivom potreb in po njihovi zadostitvi izginejo. Tako je tudi z motivi kaznivega dejanja, ki jih kot dinamične in spremenljive kategorije ugotavljamo v času, ko so že prenehali obstajati in so morda tudi že izginili iz storilčeve zavesti. Odtod tudi težave, ki nastajajo ob njihovem ugotavljanju v kazenskem postopku. Po drugi strani sodišča še vedno postavljajo v središče svojega raziskovanja kaznivo dejanje kot objektivno kategorijo, zanemarjajo pa storilca in vse tisto subjektivno, kar se nanaša na njegovo osebnost. Tako se motiv v kazenskem postopku praviloma prezre, v sodnih odločbah pa zamolči še celo tedaj, ko pomeni konstitutivno znamenje kaznivega dejanja. Tudi če je sodišče pozorno na motive kaznivega dejanja, se njegovo ugotavljanje najpogosteje opira na izjave samega storilca, bolj poredko na kako pričo, ob pomoči katere bi lahko v najboljšem primeru odkrilo tisti glavni »vidni«²² motiv kaznivega dejanja. Glede na to, da storilec skuša pred sodiščem pogosto prikriti dejanske motive svojega dejanja, se v praksi nekateri motivi navadno »povezujejo«²² s posameznimi vrstami kaznivih dejanj in tako se »ugotavlja«, da se vsi spolni prestopki storijo iz spolnih motivov, kazniva dejanja zoper premoženje iz koristoljubnosti itd. To pa pravzaprav pomeni, da se motivi v kazenskem postopku ugotavljajo bolj intuiativno kot strokovno (ker sodniki tudi nimajo potrebnih znanj iz psihologije, da bi ta vprašanja lahko strokovno reševali), ali pa se takrat kadar pomenijo prvino kaznivega dejanja, kratko in malo domnevajo. To se dogaja prav pri tistih kaznivih dejanjih, ki so v praksi najpogostnejša (premoženjski prestopki, kazniva dejanja zoper življenje in telo). Vse to kaže, da so praktične možnosti za upoštevanje motivov v kazenskem postopku dokaj skromne, tako da se vsiljuje pomislek, ali upoštevanje motivov

²² Motiv se kaže kot znamenje tudi pri nekaterih drugih ubojih, na primer v čl. 103, 124, 129 KZ.

v kazenski zakonodaji ni nad dejanskimi možnostmi kazenskega pravosodja. S tem seveda ne mislimo trditi, da zakonodajalcu motivov ne bi bilo treba upoštevati pri opisovanju kaznivih dejanj ali pri uresničevanju načela individualizacije, oziroma da bi morali to delati manj, temveč da bi bilo treba dejanske možnosti za ugotavljanje motivov v sodnem postopku uskladiti s pomenom, ki se jim pripisuje v kazenski zakonodaji.

Večstranski pomen pobud za obravnavanje storilcev in njihovo upoštevanje v kazenski zakonodaji terja, da večjo pozornost kazensko pravosodje posveti subjektivni prvini. Sodnik bi moral storilčevo osebnost spoznavati enako skrbno kot ugotavlja storitev kaznivega dejanja in njene posebnosti. Pri tem mora biti posebno pozoren na to, kako je prišlo do storitve kaznivega dejanja in zakaj je storilec storil dejanje, za katero se mu sodi. Poleg tega je pomembno ugotoviti ne le motive dejanja, temveč tudi njihov nastanek.²³ Vse to pa terja kriminološko in psihološko izobrazbo sodnikov, a ti je najpogosteje nimajo, čeprav bi jim velikokrat olajšala psihološko dojetje kaznivega dejanja in storilca. Zato bo sodišču pri zapletnem odkrivanju in razjasnitvi motivov kaznivega dejanja pogo-

²³ Ko Grassberger razpravlja o obdolženčevem priznanju, omenja tudi motive dejanja in poudarja, da se le-ti »ne smejo samo omeniti, temveč je treba tudi opisati, kako so nastali«, ter sklene, da priznanje, pri katerem so ostali motivi, ki so pripeljali do dejanja, nezadostno pojasnjeni »ostane — sumljivo«. R. Grassberger, *Psihologija krivičnog postupka*, Sarajevo, 1958, str. 175.

UDC: 343.23:159.947.5

The Motives of the Criminal offence

Carić dr. Ante, Associate Professor, Faculty of Law, Split

As psychological category the motive has an important place in criminology and in criminal law. Motive could be traced in any criminal offence — the intentional ones as well as in those of negligence. Its notion is not ethiological only but victimological as well, but it is most important as a means to psychological analysis of the offender and to evaluation of his social dangerousness.

Beside this, motive is an important criterion within the choice and determination of criminal sanction,

while with particular criminal offences it is a constituent part of them. The author puts forward the problems connected with establishing the motive during the criminal procedure and believes that the existing possibilities to establish it should be in accordance with the importance of motive in the modern criminal law.

sto potrebna pomoč izvedenca-psihologa. Žal so v naši sodni praksi psihološka izvedenstva za ugotavljanje motivov kaznivih dejanja skoraj neznana, čeprav bi bila zaželena pri vrsti kaznivih dejanj, zlasti pri ubojih in tistih hujših prestopkih, pri katerih je kak motiv konstitutivno ali kvalifikatorno znamenje. V takšnih primerih je namreč obstoj kaznivega dejanja in njegovo pravilno kvalifikacijo mogoče ugotoviti šele takrat, ko se pri storilcu ugotovi navzočnost ali nenavzočnost določenega motiva.

Motivi kaznivega dejanja bi morali dobiti svoje mesto v vsaki kriminološki ekspertizi, tako da bi morala biti pri vsaki skupinski obdelavi storilčeve osebnosti postavljena izrecna zahteva za ugotavljanje motiva dejanja. To velja posebno za mladoletnike, pri njih so namreč motivi za storitev premoženjskih prestopkov praviloma tako prikriti, da je sodiščem za mladoletnike pri njihovem odkrivanju brezpogojno potrebna strokovna pomoč. Izkušnje kažejo, da se za tatvino pri mladoletnikih najpogosteje ne skriva le namen pridobiti si gmotno korist, temveč tudi nekateri drugi, včasih celo samemu mladoletniku nezani motivi (na primer želja po pridobitvi simpatije ali po uveljavljanju v svoji okolici, zadoščevanje kakemu drugemu interesu in podobno).

Naloga sodišča za mladoletnike je prav odkrivanje teh »prikritih«²³ motivov, ker ti najbolj osvetljujejo mladoletnikovo osebnost in lahko opravljajo pomembno vlogo pri izbiri ustreznega vzgojnega ukrepa pa tudi pri vzgojnem obravnavanju mladoletnika.

Iz hrvaščine prevedel
Boris Uderman